

ПЕДАГОГІЧНА СПІВПРАЦЯ ВЧИТЕЛІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ І РОДИЧІВ ВИХОВАНЦІВ У ФОРМУВАННІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ОСНОВ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН

(на матеріалах позаурочної діяльності)

Постановка проблеми у загальному вигляді... У Законі України "Про освіту" акцентується увага на тому, що в умовах формування нових соціально-економічних відносин, переходу від авторитаризму до гуманного демократичного суспільства система виховання має враховувати особливості українського менталітету, національні та духовні цінності. Охорона дитинства, створення необхідних умов для всебічного розвитку, виховання й освіти молодого покоління є пріоритетним завданням будь-якого цивілізованого суспільства.

Потреби суспільства, його духовна та матеріальна сфери зумовлюють надзвичайну актуальність проблеми культури родинних взаємин, оскільки формування ціннісних моральних якостей особистості – гуманізму, колективізму, працелюбства, поваги до старших – відбувається, перш за все у внутрішньо сімейних, родинних взаєминах. Природну основу їх становить кровний зв'язок батьків і дітей, братів і сестер. У сім'ї дитина оволодіває першими знаннями, уміннями, засвоює навички спільної діяльності.

Цього позбавлені діти-сироти і діти, які з тих чи інших причин залишилися без опіки батьків. В умовах школи-інтернату діти не мають змоги набути досвіду сімейних стосунків, багато вихованців зовсім не знають батьківської ласки, уваги, любові. Тому так важливо сформувати в них родинні почуття, навчити турботливого, безкорисливого ставлення одне до одного. Виробити уміння ділити з людьми горе і радість, відповідати за свої вчинки і поведінку, розкрити роль і обов'язки в сім'ї матері і батька. Проте при формуванні цих відносин провідна роль належить школі-інтернату. Вихователі покликані навчити батьків, родичів вихованців правильних методів і прийомів сімейного виховання, разом привчати їх до праці в домашніх умовах, боротися з утриманськими настроями окремих батьків, які вважають, що дітей в інтернатах слід звільнити від побутової праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Розв'язанню проблеми культури взаємин людей та умов їх гуманізації присвячено дослідження сучасних філософів, психологів, соціологів, педагогів, зокрема теоретико-методичні засади сформульовано у працях Г.Батищева, М.Бердяєва, Г.Костюка, М.Кагана; вплив внутрішньо сімейних взаємин на розвиток та формування дитячої особистості розкрито в працях О.Вишневського, О.Духновича, В.Сухомлинського, Т.Алексєенко, В.Постового, В.Кравця; проблему родинних взаємин дітей в умовах шкіл-інтернатів розкрито в працях Л.Євграфової та Ж.Тихомирової. Значний внесок у вивчення проблеми виховання дітей у закладах інтернатного типу зробили дослідження, в яких розглядаються різні аспекти вдосконалення навчально-виховного процесу (В.Галузинський, Б.Кобзар, В.Слюсаренко).

Формулювання цілей статті... Зважаючи на актуальність поставленої проблеми метою даної статті є розкриття форм і методів педагогічної співпраці вихователів шкіл-інтернатів і родичів вихованців у формуванні в молодших школярів основ культури родинних взаємин.

Виклад основного матеріалу дослідження... Програма формування культури родинних взаємин молодших школярів базується на положенні про те, що культура родинних взаємин формується за таких умов: усвідомлення вихованцями норм і цінностей культури родинних взаємин; збагачення змісту позаурочної діяльності вихованців у процесі включення їх у родинні взаємини; формування елементів культури родинних взаємин у процесі взаємостосунків "брати-сестри"; теоретична і методична підготовка вчителів і вихователів початкових класів до роботи з родичами вихованців, організації їхньої педагогічної співпраці.

Оскільки ефективність запропонованої методики переважно залежить від рівня професійної компетентності педагогів, то особлива увага надавалася методичній роботі з педагогічним колективом навчального закладу, зміст якої передбачає виявлення педагогічних умов, обґрунтування форм, методів і засобів, що сприяють оптимізації процесу формування культури родинних взаємин учнів початкових класів шкіл-інтернатів. Серед форм роботи нами використано колективні (педагогічна рада, лекції, практикуми-семінари), індивідуальні (консультації), а також ділові ігри, взаємовідвідування виховних проектів, спільне (разом з батьками, іншими родичами) планування і проведення виховних заходів.

Робота з родичами вихованців реалізувалася у колективних та індивідуальних організаційних формах (групові та індивідуальні консультації, консультації психолога, облаштування кімнати для родичів). Встановлено, що з метою надання родичам більш повних уявлень про життєдіяльність їхніх дітей у школі-інтернаті доцільно організовувати виставки дитячих робіт, фотовиставки на різноманітні теми: "Сімейні вечери", "Свято в школі-інтернаті" та ін.

Досвід шкіл-інтернатів свідчить, що позаурочна виховна робота здійснюється в найрізноманітніших організаційних формах, які можна об'єднати в три групи:

- масові заходи, які охоплюють відразу значну кількість школярів як слухачів чи глядачів, так і учасників колективної праці, групових і особистих змагань, ігор і розваг, де виявляється самостійність;
- гурткова форма занять, яка поєднує групи учнів для проведення з ними позаурочної діяльності за визначеними планами і програмами протягом певного періоду; вони ґрунтуються на принципі добровільності, самостійного вибору дітьми певного виду діяльності, які забезпечують успішність індивідуальної роботи;
- індивідуальна робота проводиться з окремими вихованцями, яким даються ті чи інші завдання (виготовлення моделей, конструювання та ін.) [3, с. 47].

Різноманітність змісту, форм і методів позаурочної діяльності в школах-інтернатах реалізувалася нами в таких основних напрямках: *освітня робота* (обговорення висловлювань, афоризмів про сім'ю, родину, батьків; коментоване читання фрагментів текстів із питань сімейних взаємин ("Лад у Домі" (за М. Ілляшем), "Найласкавіші руки", "Сьома дочка", "Лист до батька", "Поздоровляємо", "Дідусева ложка" (за В. Сухомлинським); бесіди про значення сім'ї, роль батьків, взаємини в сім'ї; складання родовідного дерева, виготовлення альбомів пам'яті родоvodu, написання твору-роздуму "Якою в майбутньому уявляю собі свою сім'ю", складання дітьми казок про щасливу сім'ю; виконання творчих завдань, наприклад: Намалюй маму в образі квітки і дай відповідь на запитання: "Які почуття викликає мама в кожній дитини?"; гра "Я – чуйність" (за І. Бехом); змагання команд у вирішенні завдань, наприклад: Хто більше назве синонімів до слова "мати"; групова робота – обмін думками: "Які добрі справи можна зробити для батьків, родичів і школи-інтернату?", "Яких правил культури поведінки потрібно дотримуватися в щасливій сім'ї і школі?"; інсценування життєвих ситуацій – гуманні взаємини дітей і родичів: чуйні, доброзичливі, довірливі, щирі, ввічливі та ін.; *громадсько-соціальна робота* (вшанування золотих, срібних ювілярів, молодого подружжя, новонародженого, багатодітних сімей, сімей-династій); *техніко-трудова робота* (практикум на зразок "Мистецтво приготування страв у домашніх умовах"; "Експлуатація та ремонт найпростіших побутових приладів"; посадка "Сімейного дерева"; виготовлення іграшок-саморобок); *спортивно-туристична робота* (естафета "Мама, тато, я – спортивна сім'я", екскурсія моїм містом чудовим); *санітарно-гігієнічна робота* (наприклад, до Дня довілля "Зробимо чистою і затишною свою оселю"); *народознавча діяльність* (конкурси улюблених віршів, пісень про маму, тата, родину, конкурси-змагання на знання прислів'їв про маму, тата, родину, інсценізація колискових пісень, огляд талантів (конкурс сімейних газет, саморобок), дитячі ранки "Подарунок мамі зробимо самі").

У позаурочній виховній роботі в початкових класах важливе місце посідають сюжетно-рольові "Сім'я", "Матері і дочки", "Родина за столом", психолого-педагогічні ігри і вправи. Учні 1–2-х класів залучалися до розігрування ситуацій "Вранці я прокинувся (-лася)", "Мама прийшла забирати мене зі школи", "До нас у гості прийшли бабуся і дідусь" та ін. Для учнів 3-4-х класів такі завдання були складнішими: "Серце родини", "Який я гарний син (донька)", "Яка у мене гарна мати (батько)", "Подарунок, який неможливо купити", "Нотатки з любов'ю" та ін.

Проводячи систематично з дітьми такі ігри, а також бесіди за різноманітними казками, наприклад "Сестриця Оленочка і братик Івасик у дітей дедалі більше розширюється уявлення про зміст гри "Сім'я", появляються нові ролі: "мама" доглядає за маленькою дитиною – купає її, пеленає, гуляє з нею, вкладає спати. Варто зазначити, що молодші школярі разом із вчителем музики вивчали спеціально колискові пісні, які застосували під час цієї гри і, як виявилось пізніше, взагалі співати не вміли. Систематичні спостереження за дітьми, а також постійні бесіди з вихователями показали, що ці колискові, діти застосовували не тільки під час гри, але й співали їх перед сном своїм молодшим братам і сестрам.

Таким чином, робота з дітьми під час проведення сюжетно-рольових ігор сприяє вихованню в дітей молодшого шкільного віку чутливості, доброти, уваги та взаєморозуміння.

Досвід роботи багатьох шкіл-інтернатів показав, що в цій формі діяльності неможливо цілком покластися на якість постійної форми, або вигадати про всяк випадок нові форми роботи, вважаючи, що тоді виховання буде ефективним, однією готовою формою, навіть дуже вдалою, неможливо розв'язати всі питання виховання, оскільки це процес надзвичайно динамічний.

Однією з форм роботи, спрямованої на формування родинних взаємин дітей, є встановлення між ними довірливих, уважних відносин, родинної прив'язаності, яка приваблює своєю емоційною красою і за змістом нагадує сімейні традиції.

А.Макаренко писав, що традиції – це досвід попередніх поколінь, який потрібно поважати. Традиції, як зазначав у своїх дослідженнях Р.Рімбург, – це "... історично складені стійкі і найбільш узагальнені форми і принципи суспільних відносин, які передаються з покоління в покоління і охороняються силою суспільної думки" [4, с. 23].

За визначенням М.Стельмаховича "традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління" [6, с. 42].

У "Родинно-сімейній енциклопедії" "традиції" визначаються як "форма діяльності і поведінки, а також звичаї, правила, цінності, уявлення, які мають міцне історичне коріння передаються з покоління в покоління" [5, с.341].

Поступове виникнення і становлення традиційних форм роботи з дітьми-родичами в умовах-школи-інтернату зближує дітей. У них з'являється відчуття сім'ї, доброго і теплого відношення один до одного. Наслідком цього є те, що сімейні традиції сприяють більш змістовному спілкуванню, встановленню позитивного емоційного клімату в сім'ї.

Однією з традицій, яка сприяє зміцненню сім'ї стало щомісячне святкування днів народжень вихованців та ведення сімейного альбому. Слід зазначити значення попередньої підготовки до святкування, яка розпочиналася задовго до назначеного дня: молодші школярі розучують пісні, вірші, танці, малюнки, а також готують подарунки спільно з старшими дітьми.

Старші брати і сестри розучують для менших виставу лялькового театру, дівчата під керівництвом вихователів печуть іменний пиріг. Хлопчики виготовляють іграшки-саморобки. Свято проходить весело і цікаво. Це велика і радісна подія у житті дітей і запрошених гостей. Після святкового концерту і поздоровлень усі разом – діти і гості – пригощаються солодощами і чаєм. Потім вихованці організують ігри, показують ляльковий концерт.

Ще однією хорошою традицією, яка сприяє формуванню спільної мети і взаємодопомоги є саджання "сімейного дерева" у день закінчення школи-інтернату. Закінчуючи навчальний заклад діти не тільки передають естафету догляду за "сімейним деревом", а й за продовженням ведення "сімейного альбому" своїм молодшим братам і сестрам.

Така робота сприяє усвідомленню істини: радість від спілкування з рідними і близькими людьми зближує їх, об'єднує їх спільною метою і співпереживанням, приносить задоволення. Особливо молодші брати і сестри відчують піклування, любов, увагу з боку старших, котрі стають прикладом для молодших.

Важливу роль у формуванні стійких родинних взаємин відіграє трудове виховання. Тут не лише розвиваються позитивні взаємини, а й формуються основи колективізму, вміння злагоджено працювати, допомагати один одному, з'являються нові теми для спілкування, взаємовідповідальність, коли від реального внеску кожного в загальну справу залежить результат роботи [3, с. 180-185].

Для організації спільної трудової діяльності ми використовували працю на майданчику, у квітнику, ручну працю, при цьому використовуючи такі форми роботи:

- індивідуальні (старша дитина співпрацює з молодшою; перша детально пояснює потрібні дії, друга повторює їх);

- групові (створюються бригади з однієї великої сім'ї чи двох-трьох невеликих бригад, які відповідають за кінцевий результат; формуються "сімейні об'єднання" на основі не лише родинних зв'язків, але й індивідуального досвіду дітей).

У процесі такої організації праці до молодших школярів ставимо вимоги: вчитися домовлятися про спільну діяльність, посилено допомагати старшим, доводити розпочату справу до кінця. Це виробляє в дітей навички співпраці, вміння долати труднощі, прагнення сумлінно виконувати доручену справу.

У свою чергу в старшій дитині формується готовність допомогти молодшій. Навчити її того, чого вона ще не вміє. Виступаючи в ролі дорослих, брати й сестри беруть на себе функції відсутніх батьків і цим не лише навчають молодших досвіду людських взаємин, але й самі вправляються у прояві позитивних моральних якостей, готуються до майбутнього сімейного життя [1, с. 83-84].

У процесі своєї роботи ми дотримувалися таких основних принципів: зустрічі дітей із батьками, родичами є добровільними; за взаємною згодою відбувається залучення до спільної трудової діяльності; враховуються вікові особливості дітей, особисті інтереси і захоплення; спілкування родичів проходить у певний час у відповідно обладнаних приміщеннях, що не заважає дотриманню загального режиму.

Зустрічі з батьками й родичами проводилися в спеціально обладнаних куточках "сімейних кімнатах". Для того, щоб вони приносили дітям емоційне задоволення, були наповнені цікавим змістом, педагоги проводили з вихованцями різноманітні бесіди. Передусім з'ясовували, чим діти планують зайнятися. Якщо старша дитина уявляє собі послідовність спільної роботи, добре володіє навичками її виконання, то вихователі більше уваги звертають на моральну сторону взаємин.

Висновки... Таким чином, педагогічна співпраця вчителів-вихователів і родичів вихованців шкіл-інтернатів сприяє активному формуванню позитивних родинних взаємин у процесі спільної позаурочної діяльності. Для розширення й поглиблення змісту спільної діяльності родичів та їхніх дітей необхідно систематично й цілеспрямовано знайомити молодших школярів із взаємостосунками рідних, близьких людей за допомогою використання комплексу різноманітних форм і методів.

Література

1. Євграфова Л. Виховання родинних взаємин в умовах школи-інтернату / Л. Євграфова // Радянська школа. – 1987. – № 9. – С. 83-84.
2. Канішевська Л.В. Основи формування гуманних відносин учнів I – IV класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків у позаурочний час. / Л.В. Канішевська. – К., 1997. – 104 с.
3. Кулик І. Виховання культури родинних взаємин молодших школярів в умовах школи-інтернату / І.В. Кулик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 9. – С. 180-185.
4. Рімбург Р. Моральне виховання дошкільників. / Р. Рімбург. – М., 1975. – 28 с.
5. Родинно – сімейна енциклопедія. К.: Богдан, 1996. – 439 с.
6. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка / М. Стельмахович. – К.: ІСДО, 1996. – 286 с.

Анотація

У статті автор розкриває основні форми й методи педагогічної співпраці вчителів-вихователів шкіл-інтернатів і родичів вихованців у процесі формування в молодших школярів культури родинних взаємин у позаурочній діяльності.

Аннотация

В статье автор раскрывает основные формы и методы педагогического сотрудничества воспитателей школ-интернатов и родственников воспитателей в процессе формирования в младших школьников культуры родственных взаимоотношений в внеклассной работе.

Summary

In the article the author shows the main forms and methods of pedagogical cooperation of the boarding –schools teachers and pupils relatives in the process of forming in younger school-children the culture of family relations at out-of-class activities.

Подано до редакції 23.11.2009 р.

□ 2009

Мусаєв К.Ф.

СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... В основі стимулювання діяльності учнів як в позашкільних установах так і в інших навчальних закладах лежить особистісна зацікавленість тобто інтерес. Він розвивається і збагачується в процесі діяльності, в якій формується і конкретний зміст інтересів дитини.

Проблема мотивації є актуальною як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології і педагогіці. З одного боку, це відбувається тому, що необхідність впровадження в практику психологічних досліджень, вихід до реальної поведінки людини, до його регуляції вимагає сьогодні реального пізнання закономірностей людини і, особливо у відношення і їх реалізації. З іншого боку, нарізла необхідність розкриття зв'язків внутрішніх мотиваційних тенденцій людини до дії з соціальної детермінації його психіки.